

دانشگاه پیام نور
مرکز تحصیلات تکمیلی

رساله دکتری تخصصی در رشته حقوق (Ph.D)

گرایش: حقوق خصوصی

عنوان رساله:

حمایت از اسرار تجاری در حقوق ایران و فقه اسلامی

استاد راهنما:

دکتر محسن اسماعیلی

استاد مشاور:

دکتر ابراهیم تقی زاده

نگارنده:

حسین حیدری منور

بهار ۱۳۹۸

کتابخانه تخصصی
فناوری اطلاعات

دانشگاه پیام نور
مرکز تحصیلات تکمیلی

رساله دکتری تخصصی در رشته حقوق (Ph.D)

گرایش: حقوق خصوصی

عنوان رساله:

حمایت از اسرار تجاری در حقوق ایران و فقه اسلامی

استاد راهنما:

دکتر محسن اسماعیلی

استاد مشاور:

دکتر ابراهیم تقی زاده

نگارنده:

حسین حیدری منور

بهار ۱۳۹۸

ب

صور تجلسه دفاع از رساله دکتری تخصصی (Ph.D.)

جلسه دفاع از رساله دوره دکتری تخصصی آقای **اخنام حسین حیدری منور** دانشجوی رشته **حقوق خصوصی** به شماره دانشجویی 917717180 تحت عنوان (**حمایت از اسرار تجاری در حقوق ایران و فقه اسلامی**) با حضور هیأت داوران روز سه شنبه مورخ 98/04/04 ساعت 15 در محل ساختمان مرکز تحصیلات تکمیلی برگزار و هیأت داوران پس از بررسی، رساله مذکور را به شرح زیر ارزیابی نمودند.

نمره دفاع بر مبنای 18	نمره دستاوردهای پژوهشی	نمره نهایی	
۱۷/۵	۵/۷۵	۱۸/۲۵	به عدد
هفده و پنجم	هفتاد و پنج و پنجم	هجده و بیست و پنج و پنجم	به حروف
	درجه ارزشیابی	عالی	

ردیف	نام و نام خانوادگی	هیأت داوران	مرتبه دانشگاهی	دانشگاه/مؤسسه	امضاء
1	آقای دکتر محسن اسماعیلی	استاد راهنما	دانشیار	تهران	
2	آقای دکتر ابراهیم تقی زاده	استاد مشاور			
3	آقای دکتر علیرضا پور باقرانی	استاد داور داخلی			
4	آقای دکتر مصطفی السان	استاد داور خارجی			
4	آقای دکتر علیرضا عالی پناه	استاد داور خارجی			
5		نماینده تحصیلات تکمیلی			

نمره نامبرده بر اساس بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های مربوط به دستاوردهای پژوهشی مستخرج محاسبه و در تاریخ ۹۸/۰۴/۰۴ نهایی شده است.

نام و امضای کارشناس پژوهشی مرکز

تهران، خیابان فرمانیه
خیابان دیباجی شمالی
خیابان شهید
حاج محمود نوربان
کوچه شهناز، کوچه صفا
تلفن: ۰۲۱)۲۲۲۹۵۷۴۷
دورنگار: ۰۲۱)۲۲۸۰۸۴۹۴
پست الکترونیک:
info@phd.pnu.ac.ir
نشانی الکترونیک:
www.phd.pnu.ac.ir

تعهد نامه اصالت رساله

اینجانب حسین حیدری منور دانش آموخته مقطع دکتری تخصصی در رشته حقوق خصوصی که در تاریخ ۱۳۹۸/۴/۴ از رساله خود تحت عنوان حمایت از اسرار تجاری در حقوق ایران و فقه اسلامی با کسب نمره ۱۸/۲۵ دفاع نموده‌ام، بدینوسیله متعهد می‌شوم.

۱) این رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاورهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان‌نامه، کتاب، مقاله و) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوط ذکر و درج کرده‌ام.

۲) این رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین‌تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره‌برداری اعم از چاپ مقاله، کتاب، ثبت اختراع و... از این رساله را داشته باشم، با ذکر نام استادان راهنما و مشاور و درج نام دانشگاه پیام نور اقدام خواهم کرد.

۴) چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب حقوقی ناشی از آن را می‌پذیرم و همچنین دانشگاه پیام نور مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار کند و در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام هیچ‌گونه ادعایی نخواهم داشت.

حسین حیدری منور - ۹۸/۴/۲۰

سپاسگذاری

اکنون که به یاری خداوند دوره دکتری را به پایان رسانیده‌ام، بر خود لازم و واجب می‌دانم که از اساتید راهنما و مشاورم آقایان دکتر محسن اسماعیلی و دکتر ابراهیم تقی‌زاده به پاس زحمات بی‌شائبه‌شان در طی انجام این تحقیق سپاسگزاری نمایم.

همچنین از اساتید گرانمایه، آقایان دکتر علیرضا پوربافرانی، دکتر علیرضا عالی‌پناه و دکتر مصطفی‌السان که زحمت داوری این پایان‌نامه را بر عهده داشتند نهایت تشکر را دارم.

خالصانه از تمامی اساتید و معلمان و مدرسانی که در مقاطع مختلف تحصیلی به من علم آموخته و مرا از سرچشمه دانایی سیراب کرده‌اند متشکرم.

فهرست مطالب

۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه
۵.....	فصل اول: کلیات
۵.....	مبحث اول: ماهیت شناسی «سر تجاری»
۵.....	گفتار اول: مفهوم و عناصر تشکیل دهنده «سر تجاری»
۵.....	بند اول: معنا و اقسام «سر» مورد حمایت حقوقی
۸.....	بند دوم: معنای تجارت و رابطه مفهومی آن با اصطلاح «اسرار تجاری»
۸.....	الف: معنای تجارت
۱۰.....	ب: بررسی رابطه مفهومی «تجارت» با اصطلاح «اسرار تجاری»
۱۱.....	بند سوم: مفهوم و مصادیق سر تجاری و جایگاه آن در میان اقسام مختلف اسرار
۱۱.....	الف: مفهوم و مصادیق سر تجاری
۲۰.....	ب: جایگاه اسرار تجاری در میان اقسام گوناگون اسرار
۲۱.....	گفتار دوم: رابطه اسرار تجاری با مفاهیم مشابه یا مرتبط
۲۱.....	بند اول: رابطه اسرار تجاری با مالکیت‌های فکری
۲۲.....	الف: جایگاه اسرار تجاری در میان مالکیت‌های فکری
۲۴.....	ب: وجوه تشابه و تفاوت اسرار تجاری با سایر اقسام مالکیت فکری
۲۴.....	ب-۱: وجوه تشابه
۲۴.....	ب-۲: وجوه تفاوت (مزایا و معایب اسرار تجاری نسبت به سایر مالکیت‌های فکری)
۲۸.....	بند دوم: رابطه اسرار تجاری با «آزادی اطلاعات»
۲۹.....	الف: مفهوم و مبانی آزادی اطلاعات
۳۰.....	ب: آزادی اطلاعات در حقوق ایران
۳۰.....	ب-۱: توسعه قلمرو آزادی اطلاعات
۳۲.....	ب-۲: تحدید قلمرو استثنائات حق دسترسی آزاد به اطلاعات
۳۳.....	ب-۲-۱: اسرار عمومی (اسرار دولتی)
۳۳.....	ب-۲-۲: اسرار خصوصی
۳۴.....	ب-۲-۲-۱: اسرار شخصی (حریم خصوصی)
۳۴.....	ب-۲-۲-۲: حمایت از اطلاعات تجاری
۳۵.....	ب-۲-۲-۳: اسرار حرفه‌ای
۳۵.....	بند سوم: جایگاه اسرار تجاری در نظام تقسیم‌بندی اموال
۳۷.....	بند چهارم: رابطه حمایت از اسرار تجاری با حقوق رقابت
۳۹.....	مبحث دوم: تحولات تقنینی راجع به مقررات حاکم بر اسرار تجاری

گفتار اول: مقررات داخلی.....	۴۰
گفتار دوم: مقررات بین المللی.....	۴۸
مبحث سوم: اهداف و ضرورت های شکل گیری نظام حمایت از اسرار تجاری.....	۴۹
گفتار اول: تأمین اهداف عمومی و ملی.....	۴۹
گفتار دوم: حمایت از اقتدار شخصی صاحبان فکر با تضمین حقوق ایشان.....	۵۲
مبحث چهارم: تأثیر فناوریهای ارتباطی نو و فضای مجازی بر اسرار تجاری.....	۵۳
فصل دوم: مبانی فقهی و حقوقی حمایت از اسرار تجاری	۵۷
مبحث اول: استدلالهای مخالفین با حمایت از اسرار تجاری.....	۵۸
گفتار اول: مغایرت با قاعده تسلیط و اصل غیر انحصاری بودن مالکیت.....	۵۸
گفتار دوم: عدم قابلیت تطبیق آن با شرع و ردع آن از سوی شارع.....	۵۹
گفتار سوم: عدم امکان مالکیت فردی نسبت به آثار نبوغ و شعور انسان.....	۵۹
گفتار چهارم: تضرر جامعه و نهی شارع از اضرار به غیر.....	۵۹
گفتار پنجم: خوشحالی درونی صاحبان آثار فکری از فعالیتهای فکری.....	۶۰
مبحث دوم: مبانی فقهی و حقوقی مطروحه در موافقت با اسرار تجاری.....	۶۰
گفتار اول: مبانی فقهی.....	۶۰
بند اول: نظریه ملکیت.....	۶۱
بند دوم: قاعده احترام.....	۶۳
بند سوم: شرط ضمن عقد.....	۶۳
بند چهارم: اعمال ولایت فقیه جامع الشرایط جهت حمایت موردی از اموال فکری.....	۶۴
بند پنجم: قیاس با حیازت مباحث.....	۶۴
بند ششم: قاعده لاضرر.....	۶۴
بند هفتم: تلقی عرف و سیره عقلاء.....	۶۵
گفتار دوم: مبانی حقوقی.....	۶۵
بند اول: نظریه کنترل و سانسور (مالکیت فرمانروا و و اعطای امتیاز بهره‌برداری).....	۶۶
بند دوم: لزوم حمایت حقوقی از ارزشهای اخلاقی مؤثر در روابط اجتماعی.....	۶۷
الف: نظریه اخلاقی بودن تعهد به رازپوشی.....	۶۷
ب: نظریه غیر اخلاقی بودن استفاده از دسترنج دیگران (اخلاق تجاری).....	۶۷
ج: قاعده ممنوعیت دارا شدن ناعادلانه.....	۶۸
د: قاعده ممنوعیت رقابت غیر منصفانه.....	۶۸
ه: قاعده ممنوعیت سوء استفاده از حق.....	۷۱
و: مذموم بودن خیانت در امانت.....	۷۱
ز: مذموم بودن تجسس در اسرار دیگران.....	۷۳

- ح: اصل حسن نیت ۷۳
- ط: تعهد به عدم نقض اعتماد ۷۳
- بند سوم: نظریه کار یا منفعت شخص ۷۴
- بند چهارم: نظریه ممنوعیت رقابت نامشروع ۷۵
- بند پنجم: نظریه ارتباط مالکیت فکری با شخصیت پدیدآورنده اثر فکری ۷۶
- بند ششم: نظریه مالکیت پدیدآورنده اثر نسبت به تراوشات ذهنی خود ۷۷
- الف: نظریه انطباق حق مالکیت فکری با حق عینی ۸۲
- ب: نظریه ایجاد دسته سوم برای تقسیم‌بندی حقوق مالی تحت عنوان «حق معنوی» ۸۳
- بند هفتم: نظریه ملک آن یملک (حق تملک) ۸۴
- بند هشتم: نظریه ابتدای حمایت از مالکیت فکری بر رابطه قراردادی جامعه و صاحب اثر ۸۴
- بند نهم: نظریه مالکیت اشتراکی یا عمومی ۸۴
- بند دهم: نظریه اعتبار مالکیت فکری از سوی قانونگذار ۸۵
- بند یازدهم: نظریه حق انتفاع ۸۵
- بند دوازدهم: نظریه احترام سر تجاری به تبع احترام تجارت ۸۵
- بند سیزدهم: نظریه تعهد قراردادی ۸۶
- مبحث سوم: نقد نظریات و بیان نظر مختار ۸۷

۸۹..... فصل سوم: نظام حقوقی حمایت از اسرار تجاری

- مبحث اول: نظام ملی (داخلی) ۸۹
- گفتار اول: فرآیند تحصیل ملکیت اموال فکری (شامل اسرار تجاری) ۸۹
- گفتار دوم: چیستی‌شناسی موضوعی اسرار تجاری: محرمانگی اطلاعات یا اطلاعات محرمانه؟ ۹۰
- بند اول: شرایط ماهوی حمایت از سر تجاری و معیارهای تشخیص آنها ۹۱
- الف: شرایط ایجابی ۹۱
- الف-۱: از نوع اطلاعات بودن ۹۱
- الف-۲: ناشی از اندیشه و فعالیت فکری و ذهنی مالک بودن ۹۷
- الف-۳: سری بودن (ناشناخته و قابل دستیابی نبودن) ۹۹
- الف-۴: داشتن ارزش و کاربرد اقتصادی، صنعتی و تجاری ۱۰۸
- الف-۵: تحت حفاظت متعارف بودن ۱۱۴
- الف-۵-۱: مفهوم و معیار تشخیص اقدامات حفاظتی متعارف ۱۱۵
- الف-۵-۲: حمایت‌های حقوقی از اتخاذ اقدامات حفاظتی متعارف دارنده سر ۱۲۰
- الف-۶: زودگذر نبودن (ماندگاری) ۱۲۱
- الف-۷: عدم قابلیت دستیابی آسان به آن جز از طرق غیرقانونی ۱۲۲
- الف-۸: قابل شناسایی بودن ۱۲۲
- ب: شرایط سلبی ۱۲۲
- ب-۱: مخالفت با نظم و مصلحت عمومی ۱۲۲
- ب-۲: مخالفت با اخلاق حسنه (عرف نیکوکاران) ۱۲۳

- بند دوم: تطبیق شرایط ماهوی با نظریات راجع به ماهیت موضوعی آثار فکری ۱۲۳
- گفتار سوم: شرایط شکلی حمایت از سر تجاری ۱۲۶
- بند اول: روشهای حمایت ۱۲۶
- الف: حفاظت فیزیکی ۱۲۶
- الف-۱: حفاظت فیزیکی از اسرار در «فضای واقعی» ۱۲۷
- الف-۲: حفاظت فیزیکی از اسرار در «فضای مجازی» ۱۲۹
- الف-۲-۱: تدابیر سلب کننده دسترسی به اسرار ۱۳۱
- الف-۲-۱-۱: دیوارهای آتش ۱۳۱
- الف-۲-۱-۲: سیستم تشخیص ورود بدون اجازه ۱۳۲
- الف-۲-۱-۳: نرم افزارهای مقابله کننده با «پیامهای ناخواسته» ۱۳۲
- الف-۲-۱-۴: نرم افزارهای ضدپایش ۱۳۲
- الف-۲-۱-۵: پروکسی ۱۳۲
- الف-۲-۱-۶: فیلترینگ ۱۳۳
- الف-۲-۱-۷: ناشناس کننده و رمزنگاری ۱۳۳
- الف-۲-۲: فناوریهای صدور تأییدیه یا مجوز ۱۳۴
- الف-۲-۳: تدابیر نظارتی (مرور) ۱۳۴
- ب: توسل به ظرفیتهای و نهادهای حقوقی ۱۳۵
- ب-۱: حمایت قراردادی (تدابیر محدود کننده دسترسی غیرمجاز به اسرار تجاری) ۱۳۵
- ب-۱-۱: قرارداد عدم رقابت ۱۳۵
- ب-۱-۲: قرارداد عدم افشاء (رازداری) ۱۳۶
- ب-۱-۳: قرارداد عدم ترغیب ۱۳۸
- ب-۲: استناد به قواعد و نظریات حقوقی ۱۳۸
- بند دوم: مدت حمایت ۱۳۹
- گفتار چهارم: حقوق و تکالیف راجع به اسرار تجاری ۱۴۰
- بند اول: حقوق صاحبان اسرار ۱۴۱
- الف: حقوق ناشی از ایجاد سر تجاری (حقوق مستقیم) ۱۴۲
- الف-۱: حقوق مادی (مالی) ۱۴۲
- الف-۱-۲: حق نقل و انتقال سر تجاری به دیگران ۱۴۴
- الف-۱-۴: حق اخراج سر تجاری از مالکیت ۱۴۶
- الف-۲: حقوق معنوی (اخلاقی) ۱۴۶
- الف-۲-۱: معناشناسی «حق معنوی (اخلاقی)» ۱۴۶
- الف-۲-۲: تطبیق قواعد راجع به حقوق معنوی صاحبان آثار فکری درباره اسرار تجاری ۱۴۹
- الف-۲-۳: طرح و نقد استدلالهای ممکن راجع به تعلق حقوق معنوی (اخلاقی) ۱۵۱
- الف-۲-۳-۱: استدلالهای مخالف ۱۵۱

- الف-۲-۳-۱: تفاوت میزان انتساب اسرار تجاری به شخصیت صاحبان اثر با آثار فکری دیگر ۱۵۱
- الف-۲-۳-۲: فقدان حق انحصاری مطلق برای بهره برداری مادی از اسرار تجاری ۱۵۱
- الف-۲-۳-۳: عدم ضرورت بداعت، تازگی و ابتکاری بودن اسرار تجاری ۱۵۲
- الف-۲-۳-۴: قابل نقل، انتقال و اسقاط بودن حقوق صاحبان اسرار تجاری ۱۵۳
- الف-۲-۳-۵: عدم تعلق عنوان مالکیت بر امور معنوی ۱۵۳
- الف-۲-۳-۲: استدلالهای موافق ۱۵۴
- الف-۲-۳-۱: وابستگی به شخصیت صاحب اثر از حیث داشتن اختیار بیان اطلاعات ۱۵۴
- الف-۲-۳-۲: قابلیت استناد حقوق معنوی به برخی از عناوین اخلاقی ۱۵۴
- الف-۲-۳-۳: شناخت موضوع و رابطه موضوع با پدید آورنده ۱۵۵
- الف-۲-۳-۴: حمایت از حریم خصوصی ۱۵۵
- الف-۲-۴: اقسام حقوق معنوی ۱۵۶
- الف-۲-۴-۱: حق حفظ محرمانگی سر تجاری ۱۵۷
- الف-۲-۴-۲: حق تصمیم‌گیری راجع به تغییر نظام حمایتی و افشاء اسرار ۱۵۸
- الف-۲-۵: اوصاف حقوق معنوی ۱۵۸
- ب: حقوق ناشی از نقض اسرار تجاری (حقوق غیر مستقیم) ۱۶۰
- ب-۱: حق جلوگیری از تجاوز و تحصیل غیرقانونی اطلاعات سری ۱۶۰
- ب-۳: حق جلوگیری از افشاء اطلاعات توسط افراد مطلع به دیگران ۱۶۱
- ب-۴: حق مطالبه جبران خسارات وارده در اثر نقض سر تجاری ۱۶۱
- بند دوم: تکالیف صاحبان اسرار تجاری ۱۶۲
- الف: تعهد به اتخاذ تدابیر حفاظتی از اسرار تجاری ۱۶۳
- ب: تعهد قانونی به ارائه اطلاعات در موارد مربوط به نظم و مصلحت عمومی ۱۶۳
- بند سوم: حقوق و تکالیف اشخاص دیگر ۱۶۳
- بند چهارم: حقوق و تکالیف دولت به نمایندگی از جامعه ۱۶۵
- بند پنجم: تحلیل وصف «انحصاری بودن» حق بهره برداری اقتصادی از اسرار تجاری ۱۶۵
- بند ششم: تراحم بین حقوق مادی و معنوی ناشی از اسرار تجاری ۱۶۷
- گفتار پنجم: اجرای حقوق ناشی از اسرار تجاری** ۱۶۸
- بند اول: نقض اسرار تجاری و خسارات ناشی از آن ۱۶۸
- بند دوم: رویکردهای غالب در جهت جلوگیری از نقض قواعد اسرار تجاری ۱۶۹
- الف: تکلیف دارنده سر تجاری به اتخاذ اقدامات حفاظتی متعارف ۱۶۹
- ب: رویکرد اتخاذ تدابیر و ضمانت اجراهای کیفی ۱۶۹
- ج: رویکرد اتخاذ تدابیر کنشی (پیشگیرانه) ۱۷۰
- ج-۱: پیشگیری اجتماعی ۱۷۰
- ج-۲: پیشگیری وضعی ۱۷۱
- ج-۲-۱: حذف عوامل محرک و توجیه‌کننده رفتارهای نقض‌کننده بالقوه ۱۷۱
- ج-۲-۲: نصب تجهیزات کنترلی برای حفظ اطلاعات ۱۷۱

- ج-۲-۳: اتخاذ تدابیر نظارتی در برابر شنود غیرمجاز یا دسترسی غیرمجاز ۱۷۲
- بند سوم: ضمانت اجرای نقض حقوق ۱۷۲
- الف: ضمانت اجرای مدنی ۱۷۲
- الف-۱: صدور دستور موقت ۱۷۲
- الف-۳: الزام به جبران خسارات وارده ۱۷۳
- الف-۴: الزام به عدم نقض سر فاش نشده (صدور قرار منع دائم) ۱۷۳
- ب: ضمانت اجرای کیفری ۱۷۷
- ب-۱: جرم‌انگاری راجع به اسرار تجاری در حقوق ایران ۱۷۷
- ب-۱-۱: تحصیل یا افشای اسرار تجاری الکترونیک ۱۷۷
- ب-۱-۲: شنود غیر مجاز ۱۷۹
- ب-۱-۳: افشاء اطلاعات نهانی در بازار اوراق بهادار ۱۷۹
- ب-۱-۴: سرقت اطلاعات محرمانه ۱۷۹
- ب-۱-۵: افشاء اسرار حرفه‌ای ۱۸۱
- ب-۲: تحلیل و نقد نظام کیفری حمایت از اسرار تجاری ۱۸۱
- ب-۲-۱: استدلال‌های موافقین ۱۸۱
- ب-۲-۲: استدلال‌های مخالفین ۱۸۲
- بند چهارم: قواعد اختصاصی راجع به آیین دادرسی دعاوی نقض اسرار تجاری ۱۸۳
- الف: مرجع صالح برای رسیدگی به دعاوی راجع به اسرار تجاری ۱۸۳
- ب: حفظ اسرار تجاری در جریان ارائه و بررسی ادله اثبات دعوا ۱۸۴
- ب-۱: چالش‌های عمده در دعاوی اسرار تجاری ۱۸۴
- ب-۱-۱: خطر ازدست دادن دادرسی عادلانه (لزوم افشای اولیه سر تجاری) ۱۸۵
- ب-۱-۲: خطر ازدست دادن اسرار تجاری (لزوم فراهم کردن روش جبران مؤثر) ۱۸۸
- ب-۱-۳: دشواری کشف «واقعیت» از مجادلات و دفاعیات مطرح شده ۱۹۰
- ب-۲: تبیین حقوقی معضل ۱۹۱
- ب-۳: طرح نظریه «رفع موضوعی تراحم» ۱۹۲
- ب-۳-۱: اخذ تعهد عدم افشا و برگزاری جلسات غیر علنی ۱۹۳
- ب-۳-۲: بهره‌گیری از «علم قاضی» و برگزاری دادرسی خصوصی ۱۹۴
- ب-۳-۳: استفاده از «کارشناسی» ۱۹۵
- ب-۳-۴: بهره‌گیری از «تأمین دلیل» ۱۹۵
- ب-۳-۵: مرحله‌بندی رسیدگی به دعوا ۱۹۷
- ب-۴: تحلیل موضوع در حقوق ایران ۱۹۸
- ج: ادله اثبات وجود و نقض حقوق اسرار تجاری ۲۰۱
- د: اسباب و جهات موضوعی دعاوی اسرار تجاری ۲۰۳
- د-۱: نقض تعهد قراردادی ۲۰۳
- د-۲: استفاده غیرمجاز ۲۰۴

- د-۳: تحصیل غیرقانونی اسرار ۲۰۴
- د-۴: جاسوسی صنعتی و تجاری ۲۰۵
- د-۵: افشاء اسرار تجاری دیگران ۲۰۵
- د-۶: نقض اعتماد یا امانتداری (خیانت در امانت) ۲۰۵
- ه: دفاعیات خوانده یا متهم دعوی نقض اسرار تجاری ۲۰۶
- ه-۱: فقدان یکی از عناصر ماهوی «سر تجاری» ۲۰۶
- ه-۱-۱: نداشتن ارزش اقتصادی یا مزیت تجاری ۲۰۶
- ه-۱-۲: فقدان وصف «سری بودن» ۲۰۶
- ه-۱-۳: عدم اتخاذ اقدامات حفاظتی متعارف توسط مدعی مالکیت سر تجاری ۲۰۸
- ه-۲: دسترسی قانونی به اطلاعات ۲۰۸
- ه-۲-۱: مهندسی معکوس ۲۰۸
- ه-۲-۲: تحصیل مستقل محتوای اسرار تجاری ۲۱۰
- ه-۲-۳: رضایت صاحب سر تجاری ۲۱۲
- ه-۳: ضرورت افشاء سر به خاطر منافع عمومی ۲۱۲
- ه-۵: خاتمه تعهد به رعایت حقوق اسرار تجاری ۲۱۳
- گفتار ششم: وضعیت و ماهیت حقوقی سر تجاری پس از نقض آن ۲۱۳
- گفتار هفتم: وضعیت حقوقی اسرار تجاری پس از زوال شخصیت مالک ۲۱۴
- مبحث دوم: نظامهای ملی مهم خارجی ۲۱۴
- گفتار اول: ایالات متحده امریکا ۲۱۴
- گفتار دوم: انگلستان ۲۱۶
- مبحث سوم: نظام بین الملل حمایت از اسرار تجاری ۲۱۶
- گفتار اول: نظام های دو جانبه ایران با سایر کشورها ۲۱۸
- گفتار دوم: نظام های منطقهای یا چندجانبه ۲۱۹
- بند اول: نظامهای شکل گرفته با حضور ایران ۲۲۰
- الف: سازمان کنفرانس اسلامی (OIC) ۲۲۰
- ب: اتحادیه اقتصادی اوراسیایی (Eurasian Economic Union) ۲۲۱
- ج: اتحادیه همکاری منطقه‌ای جنوب آسیا (سارک) ۲۲۳
- د: اتحادیه کشورهای جنوب شرق آسیا (آسه‌آن) ۲۲۴
- ه: جنبش عدم تعهد ۲۲۶
- و: گروه پانزده ۲۲۶
- ز: سازمان گروه ۸ برای همکاری اقتصادی ۲۲۷
- بند دوم: سایر نظامهای منطقهای یا چندجانبه ۲۲۷
- الف: نظام توافقنامه تجارت آزاد آمریکای شمالی (نفتا) ۲۲۸

- ب: نظام جامعه ملل آندین (Andean Community of Nations) ۲۲۹
- ج: نظام اتحادیه اروپا ۲۲۹
- د: موافقتنامه راجع به مشارکت حاشیه اقیانوس آرام (TPPA) ۲۳۱
- گفتار سوم: نظام جهانی** ۲۳۲
- بند اول: نظام تحت کنوانسیون پاریس ۲۳۳
- بند دوم: میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۲۳۴
- بند سوم: نظام گات (GATT) ۲۳۴
- بند چهارم: نظام موافقتنامه راجع به ابعاد تجاری حقوق مالکیت فکری ۲۳۴
- بند پنجم: نظام WIPO ۲۳۶
- بند ششم: سایر نظامات و مقررات بین‌المللی جهانی ۲۳۷
- نتیجه گیری** ۲۳۸
- منابع و مآخذ** ۲۴۱
- ضمایم گزارش تحقیق** ۲۵۰
- ضمیمه شماره ۱- متن استعمال و پاسخ حضرت آیت الله العظمی سید موسی شبیری زنجانی ۲۵۰

چکیده

اصحاب تجارت اغلب موفق به کسب تجارب و اطلاعاتی می‌شوند که با «حفظ محرمانگی» آنها در میان رقباء برای خود جایگاه برتری درست می‌کنند. عقل و فطرت آدمی چنین اشخاصی را که با انجام کار فکری به چنین یافته‌هایی می‌رسند، مستحق دریافت پاداش می‌داند. چون (۱) در شکل‌گیری و رونق یک فعالیت تجاری، اطلاعات و تراوشات ذهنی متنوعی دخیل هستند، (۲) در جریان خلق آنها اشخاص زیادی حضور دارند، (۳) با توجه به تنوع اطلاعات و نیز کثرت اشخاص مرتبط، «محرمانگی» آنها به راحتی قابل احراز نیست و (۴) حمایت از «محرمانگی» آنها منجر به محدودیت دسترسی سایر اهالی تجارت شده و تأمین منافع عمومی را با مشکل مواجه می‌کند، لذا حمایت از صاحبان آنها همواره با دشواری‌هایی مواجه بوده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که (۱) هرچند قانونگذار با اعلام حمایت از اسرار تجاری (ولو ناقص) در فضای مجازی، چراغ امید را در حقوق ایران روشن نمود اما بی‌تفاوتی وی به اسرار تجاری در فضای حقیقی بسیار شگفت‌آور است. (۲) علیرغم سکوت قانونگذار درخصوص تعلق حقوق معنوی (اخلاقی) برای دارندگان اسرار تجاری، می‌توان مفهوم «حریم خصوصی» را مبنایی برای آن دانست؛ هرچند که با حقوق معنوی ناشی از سایر اموال فکری تفاوت دارد و این تفاوت عاملی برای انشقاق اسرار تجاری از نظام مالکیت فکری است. (۳) با وجود اشاره به لزوم حمایت از اسرار تجاری در روابط ایران با برخی کشورها در عهدنامه‌های دوجانبه، مع‌الوصف چون روابط مزبور عمدتاً با اندک کشورهای غیرهمسایه و غیر برخوردار از روابط اقتصادی مطلوب شکل گرفته و سازوکار حقوقی لازم برای حمایت از اسرار تجاری در طرفین وجود ندارد، لذا بی‌فایده بوده است. مجامع و اتحادیه‌هایی نیز که با حضور ایران شکل گرفته‌اند، فاقد برنامه راهبردی صحیح در جهت تولید، جذب و بهره‌برداری از مالکیت‌های فکری، آن هم منطبق با مصالح ملی کشورهای عضو هستند. (۴) «تزام حقوق یا تکالیف طرفین دعوا» معضل مهمی است که از برخورد چالش‌های عمده «خطر از دست دادن دادرسی عادلانه از سوی مدعی علیه»، «خطر از دست دادن اسرار تجاری از جانب مدعی» و «دشواری کشف واقعیت از مجادلات طرفین» نشأت می‌گیرد. نگارنده رساله بر مبنای قواعد اصولی و با تطبیق مقررات نظام‌های حقوقی پیشرفته، «رفع موضوعی تزام» را پیشنهاد کرده که از طرق مختلف همچون بهره‌گیری از علم قضایی، «کارشناسی» یا «تأمین دلیل» و نیز مرحله‌بندی دادرسی امکان‌پذیر است.

کلیدواژه‌ها: مالکیت فکری، مالکیت صنعتی، اسرار تجاری، حقوق ایران، فقه اسلامی.

مقدمه

«اسرار تجاری» از مباحثی است که به دلیل ماهیت ویژه و منحصر به فردی که دارد با مباحث مهم حقوقی همچون «شخصیت»، «اموال و مالکیت»، «رقابت و انحصار»، «فضای مجازی»، «تجارت» و «اطلاعات» ارتباط تنگاتنگ و تعیین کننده دارد و همین امر باعث شده تا توصیف و تحلیل نظام حقوقی حاکم بر آن، چه در سطح ملی و چه در سطح بین المللی از نوعی پیچیدگی و ظرافت برخوردار باشد. در حالی که اسرار تجاری از جمله اقسام مالکیت های فکری تلقی شده و تابع مقررات حمایتی مخصوص آنها مورد بررسی قرار می گیرد، اما به لحاظ همان ارتباط مذکور، عده زیادی از حقوقدانان و صاحب نظران، آن را در ذیل مباحث «حقوق اموال و مالکیت»، «حقوق ارتباطات و اطلاعات»، «حقوق رقابت»، «حقوق فضای مجازی» و حتی «حقوق تجارت» مورد بحث و کاوش قرار داده اند. پرسشی که معمولاً در خصوص مالکیت های فکری مطرح می شود این است که اساساً کدام نوع از انواع دارایی های فکری در مناسبات تجاری، سهم برجسته تری را در ایجاد و حفظ امتیازات رقابتی بر عهده دارد؟ اکثر مردم ممکن است در پاسخ به این پرسش، مصادیق بیشتر شناخته شده مالکیت فکری همچون اختراعات، کپی رایت، علائم تجاری، یا طرح های صنعتی را انتخاب نمایند؛ اما حقیقت این است که این تصور اشتباه بوده و متداول ترین سازوکار حمایتی از کسب و کار و تجارت را نهاد رازداری (secrecy) و به تعبیر حقوقی نهاد «اسرار تجاری» بر عهده دارد. باید میان «میزان توجه نظام های حقوقی به اسرار تجاری»، «میزان به کارگیری عملی آن در جهت حفظ ایده ها و خلاقیت های فکری تجاری» و نیز «میزان توسل به ضمانت های حقوقی و قضائی موجود» تمایز قائل شد. درست است که نسبت به مالکیت های فکری دیگر، توجه کمتری از سوی دولت ها و نهادهای ملی و بین المللی به اسرار تجاری شده است و نیز درست است که قوت و قدرت ضمانت های حقوقی و قضایی اسرار تجاری در حد و اندازه ضمانت های پیش بینی شده برای اختراعات و ... نیست؛ اما این هرگز به معنای این نیست که تجار و صاحبان حرف و مشاغل در مقایسه با اقسام دیگر مالکیت های فکری، از این نهاد استفاده کمتری به عمل می آورند.

به طور کلی باید دید که چرا در مقایسه با سایر شاخه های مالکیت فکری، دست کم در نوشته های حقوقی، توجه کمتری نسبت به اسرار تجاری می شود؟ و نیز باید دید که چرا ضمانت های حقوقی تعیین شده برای نقض اسرار تجاری ضعیف است؟ با عنایت به این که معمولاً اختلافات موجود در حوزه نهاد اسرار تجاری، محرمانه مانده و به قلمرو اختلافات و منازعات علنی راه نمی یابد (James Pooley, ۲۰۱۳: ۲) لذا تحلیلگران حقوقی نتوانسته اند آنها را مورد نقد و بررسی قرار دهند و رویه قضایی نیز چندان نتوانسته است فرصت خودنمایی در حوزه اسرار تجاری را بیابد. به طور قطع، پاسخگویی به دو سؤال مذکور، مستلزم شناسایی و بررسی تفصیلی و مطالعه در ابعاد حقوقی اسرار تجاری است. هرچند اجمالاً می توان گفت که:

أ. چون استفاده از نهاد حمایت از اسرار تجاری مستلزم طی فرآیند ثبت دولتی نبوده و بار اصلی حمایت از آن‌ها بر دوش خود صاحبان اسرار سنگینی می‌نماید، لذا اقدامات چندانی از سوی دولت و قوای عمومی لازم نبوده است؛

ب. در عرصه بین‌الملل اگرچه اصول و قواعد کلی حقوق اسرار تجاری یا حقوق اطلاعات محرمانه یا اسرار افشاء نشده در کشورهای مختلف با رویکردهایی مشابه پایه‌گذاری شده است، لیکن در خصوص ابعاد اجرایی حقوق مزبور، متناسب با شرایط بومی آن کشورها مقررات خاص و متفاوتی وضع و اجرا شده است. به همین دلیل، شکل‌گیری نظام واحد جهانی یا حتی منطقه‌ای در زمینه حمایت از اسرار تجاری با دشواری‌های فراوانی مواجه بوده است؛

ت. از آن جایی که ارزش واقعی یک سر تجاری یا ارزیابی این که اطلاعات خاصی به عنوان سر تجاری محسوب شود تنها زمانی روشن می‌شود که به دست رقیب بیفتد و در بیشتر موارد اثبات ارزشمند بودن اطلاعات تجاری مربوطه و تعیین میزان واقعی ارزش سر به‌دشواری صورت می‌پذیرد. همچنین چون تعقیب قضایی ناقضین اسرار تجاری همواره با این خطر مواجه است که موجبات افشاء بیشتر اطلاعات را فراهم نماید. ثالثاً با گسترش روزافزون استفاده از فناوری‌های ارتباطی - اطلاعاتی و شکل‌گیری فضای بسیار پیچیده مجازی، هرچند بر اهمیت حمایت از اسرار تجاری به‌شدت افزوده شده است اما به دلیل آسان‌تر و سریع‌تر شدن فرآیند افشاء اسرار در آن فضا، حمایت‌های حقوقی با سختی مواجه شده است، لذا ضمانت‌های حقوقی تعیین‌شده برای نقض اسرار تجاری نمی‌تواند به قوت سایر مالکیت‌های فکری باشد. شاید بر این اساس بوده است که دو تن از نویسندگان در کتاب مشترک خود به نقل از شخصی به نام هالیگان آر مارک، از اسرار تجاری با عنوان «دارایی‌های شکننده»^۱ یاد کرده‌اند (بشیری و پوررحیم، ۱۳۹۰: ۶۰)؛

با این وجود، ارائه پاسخ محکم برای آنها و دهها سؤال ریز و درشت دیگر منوط به انجام یک کار پژوهشی گسترده و آشنایی با تمام ابعاد حقوقی اسرار تجاری است. در این تحقیق علمی می‌بایست بررسی شود که کدام یک از اطلاعات تجاری و صنعتی و با چه ویژگی‌هایی، سر تجاری به شمار می‌آیند؟ چه شخص یا اشخاصی را باید به عنوان صاحب یا صاحبان آنها منظور کرد؟ صاحبان چنین اطلاعاتی نسبت به آنها از چه نوع حق یا حقوقی برخوردار هستند؟ اشخاص برخوردار از چنین اطلاعاتی تا چه اندازه اجازه دارند با محرمانه نگه داشتن آنها، جامعه و مصالح اجتماعی را از آنها محروم نمایند؟

در ایران با وجود این که در تعداد بسیار اندکی از قوانین و مقررات داخلی و نیز معاهدات بین‌المللی که دولت به آنها ملحق شده، به مقوله «سر تجاری» اشاره شده است، لیکن قانون خاصی بدان اختصاص نیافته و عملاً در بازار کسب و تجارت نیز از وجود چنین حقی، خیلی کم سخن به میان آمده است. بنابراین مسأله اساسی این است که آیا «سر تجاری» در حقوق فعلی ایران قابل حمایت است؟ در صورت مثبت بودن پاسخ، نظام

^۱ Fragile assets.

حمایتی حاکم بر آن از چه قواعدی تشکیل یافته است؟ همچنین با عنایت به این که مطابق قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نظام حقوقی ایران علی القاعده از حیث ماهیت می بایست بر مبنای اصول و قواعد فقه اسلامی شکل گرفته باشد، موضع شریعت و فقه اسلامی در این خصوص چیست؟ لازم به ذکر است که در سال ۱۳۸۲ با تصویب قانون تجارت الکترونیک اقدام قابل تقدیری صورت پذیرفته و بر اساس آن موادی از آن به حمایت از اسرار تجاری اختصاص یافت. لیکن با عنایت به این که مقررات این قانون ناظر به فعالیت های تجاری به عمل آمده در فضای مجازی می باشد لذا نه تنها جواب قانع کننده ای به سؤالات فوق ارائه نکرد بلکه این ابهام را نیز به وجود آورد که آیا قانونگذار، حمایت از اسرار تجاری را به مفهوم کلی و به عنوان یک حق مستقل، فاقد مبنای حقوقی و شرعی تلقی کرده و فقط بنا بر مصالح مخصوصی که داشته، آن را به فضای مجازی اختصاص داده است؟

بر این اساس ما «حمایت از اسرار تجاری در حقوق ایران و فقه اسلامی» را موضوع رساله دکتری قرار داده و در انجام کار پژوهشی مربوطه، از حیث گردآوری منابع، از روش کتابخانه ای و از حیث نحوه مطالعه و استنتاج مطالب گردآوری شده، از روش توصیفی - تحلیلی استفاده کردیم.

فصل اول: کلیات

ابتدا با هدف فراهم نمودن شرایط بحث راجع به موضوع تحقیق و تنویر اذهان مطالعه‌کنندگان در خصوص ابعاد مسأله، به طرح یکسری از مباحث کلی می‌پردازیم.

مبحث اول: ماهیت شناسی «سر تجاری»

به نظر می‌رسد که برای پی بردن به ماهیت حقوقی اسرار تجاری یکی از راهها این است که ابتدا با بررسی تعاریف ارائه شده، اجزاء و ویژگی‌های درونی آن را شناسایی کنیم و سپس با بررسی رابطه آن با مفاهیم مرتبط و مشابه، پی به اشتراکات و تفاوت‌های آن‌ها ببریم. به لحاظ منطقی، از این طریق، راحت‌تر و کامل‌تر می‌توان به شناخت ماهیت (جنس و فصل) اسرار تجاری نائل گردید.

گفتار اول: مفهوم و عناصر تشکیل دهنده «سر تجاری»

با توجه به اینکه از مفهوم سر تجاری در فقه اسلامی هرگز استفاده نشده و در ادبیات حقوقی ایران نیز به شکل کنونی سابقه استعمال نداشته است، لازم است برخی از واژه‌های نامأنوس یا کم‌مأنوس را از لحاظ مفهوم-شناسی مورد بحث و بررسی قرار دهیم تا بتوانیم به مفهوم، جایگاه و آثار حقوقی اسرار تجاری در حقوق ایران و فقه اسلامی پی ببریم.

بند اول: معنا و اقسام «سر» مورد حمایت حقوقی

از واژه «سر» یا جمع آن (اسرار) در قوانین و مقررات موضوعه موجود تعریفی به عمل نیامده است. در فرهنگ‌نامه‌های لغت، معانی مختلفی برای آن ارائه شده است که با یکدیگر مترادف بوده و در واقع حاکی از معنای عرفی آن هستند. در فرهنگ عمید از آن به‌عنوان اسم و واژه عربی و به معنای «راز، امر پوشیده و نهفته» یاد شده است (عمید، ۱۳۸۹: ۶۳۹). فرهنگ معین نیز آن را اسم و عربی معرفی کرده و معانی «امر پوشیده و مخفی، راز (معین، ۱۳۸۶: ۸۴۱)» را برای آن ذکر کرده است. از آن جایی که الفاظ در صورت فقدان معنای مقرر و قانونی، معمول بر معنای عرفی‌شان می‌شوند، لذا اگر این واژه به شکل منفرد استعمال شود حمل بر همان معنای مذکور خواهد شد. قابل ذکر است که عده‌ای از حقوقدانان تلاش کرده‌اند تلقی عرف را از سر برای بهره‌برداری در مباحث حقوقی کشف کرده و عرضه نمایند. دکتر جعفری لنگرودی آن را چنین تعریف کرده است: «سر عبارت است از امری که نوعاً صاحب سر، میل به اخفای آن داشته باشد (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸: ۲۱۴۵)».

ایشان در این تعریف فقط به این بعد از «سر» توجه نموده‌اند که صاحب آن در تلاش برای مخفی نگه‌داشتن آن است و از ابعاد دیگر مفهوم سر غفلت کرده‌اند. صاحب‌نظر دیگری فرموده‌اند که «سر عبارت از هر چیز پنهانی است که مخفی بودن آن، برای دارنده یا دارندگان، امتیاز محسوب می‌شود و شامل تمام حقایق، پدیده‌ها،